

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

“Особливості формування присвійних прикметників у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення”

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M22
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Галина МАЛИЦЬКА

Керівник:

Олена МІЛЕВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Мар'яна БУЙНЯК,

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАСВОЄННЯ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ДОШКІЛЬНИКАМИ НОРМОТИПОВИМ МОВЛЕННЯМ ТА З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	3 8
1.1. Характеристика прикметникової лексики у дітей з нормотиповим розвитком мовлення	8
1.2. Особливості формування словника прикметників у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.....	14
1.3 Сучасні науково-методичні підходи до розвитку та корекції прикметникового словника у дітей із загальним недорозвитком мовлення.....	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ СЛОВНИКА ПРИКМЕТНИКІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	30
2.1. Методика констатувального дослідження	30
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	42
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	53
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збагачений словник є важливою умовою формування правильного мовлення дошкільника. Від стану сформованості словникового запасу дитини значною мірою залежить процес її спілкування з іншими, якісний обмін думками та інформацією. Залежно від рівня здатності дитини актуалізувати слова в мовленні формується її комунікативно-мовленнєва компетенція і потенційні можливості як суб'єкта спілкування та предметно-практичної діяльності.

Дослідження багатьох науковців-лінгвістів, психологів, психолінгвістів, лінгводидактів вказують на те, що недостатня сформованість словникового запасу в дошкільному віці є ознакою відставання розвитку не лише мовлення, а й мислення; свідчить про зниження пізнавальних потреб дитини, що гальмує темпи розвитку її здатності до навчання (Л. Калмикова, А. Павелків, Т. Піроженко, А. Богуш, Н. Кирста, Н. Луцан, Ю. Руденко, Н. Гавриш, С. Макаренко та ін.). З умов нормотипового онтогенезу у словнику дошкільника містяться різні лексичні одиниці для позначення навколишньої дійсності: предметів, об'єктів, явищ, дій та станів тощо. На думку дослідників, в онтогенезі мовлення в першу чергу дитина опановує іменники та дієслова, а згодом – прикметники та інші частини мови. Роль прикметника, вважають Л. Булаховський, Є. Тимченко О. Потебня та ін. полягає у характеристиці основної частини мови – іменника, у констатації його „прикмет”, тобто „ознак”. Виявлення і називання ознаки предмета є результатом ретельної роботи пізнавальних процесів: сприймання, порівняння, співставлення, розрізнення, аналізу та ін. Завдяки засвоєнню прикметникової лексики збагачується описовий потенціал мовлення дитини.

Разом з цим, у разі мовленнєвого дизонтогенезу, зокрема за наявності загального недорозвитку мовлення, засвоєння лексичної семантики становитиме трудність для дітей (Е. Данілавічюте, Ю. Рібцун, Л.

Трофименко, Н. Швалюк, Н. Савінова, Є. Соботович та ін.). Особливо складно дітям з загальним недорозвиненням мовлення опанувати ті частини мови, які обслуговують основні з них (іменники та дієслова). До них належать прикметники, значення яких полягає у називання ознак і характеристик іменників.

Особливо складною категорією прикметників для дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення є присвійні прикметники, оскільки вони мають складну внутрішню семантику (Н. Горбунова, М. Кочерган, Л. Калмикова). Усвідомлення семантики присвійних прикметників, які відображають належність предмета (будь-то житло, частина тіла, одяг тощо) до когось або чогось, вимагає від дитини мовно-мисленневих узагальнень, вміння образно мислити, узагальнювати, співставляти та будувати семантичні зв'язки. Науковці Н. Голуб, І. Марченко, Л. Трофименко пояснюють порушення у засвоєнні лексичної категорії прикметників дітьми з загальним недорозвиненням мовлення особливостями їхніх мовно-мовленневих механізмів з огляду на структуру дефекту. Зокрема, Л. Трофименко зазначає про труднощі у засвоєнні цими дітьми категоріального значення слова, Є. Соботович вказує на специфіку опанування лексичної системності дітьми з мовленнєвим недорозвитком, що передбачає включення лексем в смислові синтагматичні зв'язки, і, націй основі, у семантичні поля. Науковиця наголошує на вірогідних проблемах цих дітей щодо включення до семантичних полів складних лексичних категорій, зокрема присвійних і відносних прикметників.

Проблема формування присвійних прикметників у дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення була предметом уваги небагатьох науковців, і розглядалась ними у контексті загальної наукової проблеми розвитку словникового запасу у дітей зі складними формами логопатології (В. Тарасун, Є. Соботович та ін.).

Окремі наукові праці часткового розкривають методичні аспекти словникової роботи з формування прикметників, зокрема присвійних, у мовленні дітей з загальним мовленнєвим недорозвитком (Л. Трофименко, Ю. Рібцун, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Водночас, у Базовому компоненті дошкільної освіти (розділ «Освітній напрям «мовлення дитини»»), у Програмах дошкільної освіти («Впевнений старт», «Я у світі» та ін.) наголошується, що для розвитку мовленнєвої компетентності дитини важливим є збагачення їхнього словника віку різними частинами мови, в тому прикметниками усіх категорій.

Ураховуючи значення прикметникової лексики для загального мовленнєвого розвитку дитини з загальним недорозвитком мовлення, для становлення описового потенціалу мовлення цих дітей, для стимуляції у них пізнавальних процесів, та беручи до уваги недостатню розробленість цієї проблеми у науково-методичній літературі, тема дипломного дослідження **„Особливості формування словника присвійних прикметників у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення”** визначається як актуальна.

Мета дослідження: розробити методичне забезпечення з формування словника присвійних прикметників у старших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з теми дослідження та з'ясувати закономірності засвоєння прикметникової лексики дошкільниками, особливості опанування присвійних прикметників та труднощі у засвоєнні прикметників дітьми з загальним недорозвитком мовлення.

2. Охарактеризувати сучасні логокорекційні технології для проведення діагностики та формування лексики у дошкільників з порушеннями мовлення; виокремити складову щодо прикметникової лексики.

3. Дослідити стан сформованості прикметникового словника у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення; виявити особливості словника присвійних прикметників у цих дітей.

4. Обґрунтувати методичні підходи та розробити методичне забезпечення з формування присвійних прикметників у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Об'єкт дослідження: корекція лексичного компоненту мовлення.

Предмет дослідження: методичне забезпечення з формування присвійних прикметників у старших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, узагальнення та систематизація даних науково-методичної літератури з метою визначення психологічних, психолінгвістичних, лінгводидактичних особливостей процесу розвитку опанування лексиною дошкільниками з типовим та порушеним мовленням;
- *емпіричні:* спостереження, констатувальний експеримент.
- *математико-статистичні:* кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Теоретико-методологічна база дослідження: наукові положення про розвиток лексичного компоненту та лексичних умінь у дошкільників з нормотипним мовленням та з загальним недорозвитком мовлення (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій; Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, С. Конопляста, В. Тарасун, Л. Трофименко, О. Мілевська, Н. Гаврилова, О. Ткач та ін.); про засоби збагачення та розвитку словникового запасу дітей (Н. Голуб, І. Марченко, О. Мілевська, О. Ткач, К. Зелінська-Любченко, Г. Грибань, О. Ласточкіна та ін.); методики логодіагностики (М. Савченко, А. Малярчук, Г. Білінова, К. Крутій, Є. Соботович, Л. Трофименко, А. Король, О. Ревуцька).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уточнено особливості розвитку прикметникового словника у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення;
- узагальнено психологічні, психолінгвістичні, лінгводидактичні особливості розвитку мовлення дошкільників;
- обґрунтовано методичне забезпечення з формування словника присвійних прикметників у старших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Практичне значення кваліфікаційної роботи: запропоновано комплекси корекційних прийомів для роботи над словником присвійних прикметників у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення; сформульовано методичні рекомендації до проведення цієї роботи. Результати дослідження можуть бути використані логопедами дошкільних закладів, вихователями та батьками дошкільників.

Апробація результатів відбувалась на звітних науково-практичних конференціях студентів, магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022, 2023 рр.).

Результати дослідження відображені в 1 публікації.

База дослідження: Заклад дошкільної освіти № 23 "Лелека" комбінованого типу, м. Кам'янець-Подільський. Дослідженням були охоплені 11 дітей старшого дошкільного віку, з них 5 дітей з загальним недорозвитком мовлення, 6 дітей з нормотиповим мовленням.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменувань), додатків (обсягом 17 сторінок). У роботі вміщено 6 таблиць, 4 рисунки. Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок; основний зміст викладено на 72 сторінках

ВИСНОВКИ

Проведене нами теоретико-практичне дослідження дозволяє зробити наступні висновки та узагальнення.

1. Лексичний розвиток є обов'язковою умовою формування у неї мовленнєвої компетентності; збагачений різними мовними категоріями словник дає широкі можливості для повноцінної самореалізації дитини та самовираження.

За умов типового мовленнєвого онтогенезу діти старшого дошкільного достатньою мірою володіють уміннями словотвору на доступній віковій лексиці та уживають суфіксальні словоформи. Діти з нормативним мовленням володіють достатнім словниковим запасом, проте переважаючи лексичні засоби це іменники та дієслова; атрибутивний словник представлений менш кількісно.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення сповільнюється розвиток словникового запасу та відбувається з суттєвими відхиленнями від норми. Наявні виразні труднощі у засвоєнні семантично складних мовних категорій, до яких відноситься атрибутивний словник та зокрема категорія присвійного прикметника.

Старші дошкільники з ЗНМ характеризуються низькою здатністю до граматичної словозміни, що негативно позначається на опануванні ними словотворчих умінь, що є обов'язковою умовою засвоєння лексичних умінь утворювати присвійні прикметники. З них зберігаються стійкі помилки у використанні прикметникових суфіксів, закінчень; їм властиві заміни форм присвійного прикметника на форми якісних прикметників; трапляються заміни присвійних прикметників на присвійні або вказівні займенники.

2. Проведене нами експериментальне дослідження стану сформованості прикметникового словника у старших дошкільників КГ та ЕГ показало такі результати:

- в КГ було виявлено достатній та середній рівні сформованості атрибутивного словника (відповідно 33,3% та 66,6%); дітей з низьким рівнем не було зафіксовано. Такі ж результати було констатовано щодо словника присвійних прикметників. Ці результати свідчать про відповідність опанування лексичним компонентом в прикметниковій ланці дітьми з нормотиповим мовленням;

- в ЕГ було діагностовано переважання низького рівня сформованості атрибутивного словника (60% досліджуваних) та середній рівень (40% досліджуваних); достатнього рівня не було виявлено. Діти цієї групи відчують труднощі у використанні окремих якісних прикметників, та суттєві труднощі у вживанні відносних прикметникових форм.

Словник присвійних прикметників у дітей ЕГ сформований на низькому рівні (80%), та у незначній кількості досліджуваних на середньому рівні (20%). Такі результати свідчать про суттєві труднощі у засвоєнні прикметникової лексики дошкільниками з ЗНМ в цілому, а також присвійних прикметників, зокрема.

Діти ЕГ утруднювалися у розумінні поняття „належність”, що є сутністю внутрішньої семантики присвійних прикметників; змішували і заміняли якісні та відносні прикметники, зокрема лексеми для позначення людських якостей. Було виявлено низьку здатність дітей з ЗНМ використовувати суфікси для утворення прикметників; часті заміни необхідних прикметникових форм на вказівні займенники (цей, той, його).

3. Обґрунтовано та розроблено методичне забезпечення з формування словника присвійних прикметників у старших дошкільників з ЗНМ, зміст якого спирається на сучасні психолінгвістичні підходи у формуванні лексичного компоненту мовлення дітей з логопатологією.

Виокремлено три змістові напрямки корекційної роботи: - роз'яснення сутності лексичної семантики присвійних прикметників; - формування пасивного словника присвійних прикметників на знайомому лексичному

матеріалі; - формування активного словника присвійних прикметників (присвійні прикметники для позначення належності частин тіла до тварин; присвійні прикметники для позначення належності житла до тварин; присвійні прикметники для позначення належності предмета людині).

Запропоновано спеціальні прийоми для опрацювання мовленнєвих умінь з утворення присвійних прикметників дітьми з ЗНМ, які передбачали чітку послідовність застосування: словникова робота з площинною наочністю, словникова робота у процесі виконання графічних дій; словникова робота у процесі виконання конструктивних дій з відновлення цілісності зображень.

Результати застосування розробленого методичного забезпечення засвідчили його ефективність: у ЕГ було зафіксовано достатній рівень сформованості словника присвійних прикметників, якого не було до проведення формувального етапу дослідження; збільшився кількісний показник середнього рівня за рахунок зменшення показника низького рівня.

Запропоноване методичне забезпечення може бути використано логопедами та вихователями закладів дошкільної освіти, батьками дітей з порушеннями мовлення, здобувачами вищої освіти за спеціальністю 016.01 Спеціальна освіта. Логопедія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азовська Н. В., Бережна В. В. Формування лексичної компетентності в молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення засобами ігрової діяльності. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 4(48). 4–11 с.
2. Алексеєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дошкільників у театральній – ігровій діяльності: педагогічні умови. *Науковий Вісник ЖДУ ім. І. Франка. Педагогічні науки* 2012. Вип. 65. 58 – 64 с.
3. Андрусішина Л. Є. Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії : Збірник наукових праць*. Вип. 4. 2007. 18–23 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів, 2003.
5. Безпояско О. К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. Київ : Наук. думка, 1987.
6. Богуш А. М., Савінова Н. В. Педагогічне коригування мовлення дітей дошкільного віку : монографія. Миколаїв : Вид. „Атол”, 2007. 251 с.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, допов. Київ : «Слово». 2011. 704 с.
8. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2008. 440 с.
9. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. Київ : «Слово». 2010. 304 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192 с.

11. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років. монографія. Київ : «Слово». 2004 р. 376 с.
12. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Вид. 2-ге, допов. Київ : «Слово». 2014. 304 с.
13. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / За ред. А. М. Богуш. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2011. 704 с.
14. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Мовленнєва робота з дошкільниками: шляхи оптимізації. 2013. № 3. 4–12 с.
15. Богуш А. М., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ : Видавничий дім «Слово». 2021. 336 с.
16. Брушневська І. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, вересень 2017. Вип 3. 39-43 с.
17. Гавриш Н. В. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Вид. 2-ге, допов. Київ : «Слово». 2015. 256 с.
18. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. 2004. 131 с.
19. Горбунова Н. В. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. *Гуманітарні науки*. 2012. № 2. 46–52 с.
20. Горбунова Н. В. Лінгводидактична сутність процесу розвитку словника дітей дошкільного віку. <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3772>.
21. Горбунова Н. В. Теорія і практика розвитку словника дошкільників : монографія. Ялта : РВВ КГУ. 2009. 336 с.

22. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ : у 2 ч., Частина 1. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 336 с.
23. Довженко Т. О. Роль ігор та ігрових прийомів в процесі формування лексики дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти*. Харків : ХНПУ 74л., Г. С. Сковороди, 2020. 376 с.
24. Зелінська-Любченко К. О. Розвиток мовленнєвої діяльності у дошкільників в умовах онто- та дизонтогенезу *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 7(1). 144–154с. [file:///C:/Users/Admin/Downloads/apko_2016_7\(1\)_16.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/apko_2016_7(1)_16.pdf)
25. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.
26. Кирста Н. Р. Формування лексичної компетенції старших дошкільників засобами поетичних творів українських письменників. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. 137–142 с. file:///C:/Users/Admin/Downloads/0peddysk_2012_13_33.pdf.
27. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
28. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дитини. Тернопіль: Мандрівець, 2019. 24 с.
29. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ЛПКС. 2005. 208 с.
30. Крутій К. Л. Технологія діяльнісного підходу до навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта*. 2005. № 4 (10). 35–47 с.
31. Лисенкова І. П. Детермінанти емоційного розвитку дітей з когнітивними порушеннями: *дис. д-ра психол. Наук* : спец. Київ. 2019. 420 с.

32. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : *дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук* : 13.00.02 .Одеса. 2005. 466 с.

33. Макаренко С. І. Особливості становлення процесу розуміння значення слів на початковому етапі розвитку дітей. *Збірник наукових праць : Педагогічні науки*. Вип. 50. частина 1. Херсон: Херсонський державний університет. 2008. 201–206 с.

34. Маляр О. І. Довільність емоційної регуляції та чинники її розвитку у молодших школярів : *автореф. дис. канд. психол. Наук* : НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.

35. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

36. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ, 2011. 364 с.

37. Мілевська О. П. Формування емотивів у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: психологічний і лінгводидактичний підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених ДДП університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 39 с.

38. Мілевська О. П. Вивчення лексико-семантичної трансформації у старших дошкільників. *Сучасний вимір психології та педагогіки: Збірн. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, Україна, 24-25 травня 2019 р.)*. Львів : ГО Львівська педагогічна спільнота, 2019. 70–73 с.

39. Мілевська О. П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник*

наукових праць : Педагогічні науки. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. Вип. LXXVIII, Т. 2. 86–91 с.

40. Олефір О. І. Особливості лексико-граматичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Витоки педагогічної майстерності*, 2018. Вип. 22. 153–156 с.

41. Освітня програма «*Впевнений старт*» для дітей старшого дошкільного віку. За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства. 2017. 80 с.

42. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: *навч. посіб.* Київ : Центр учбової літератури. 2013. 296 с.

43. Пилипенко О. М. До проблеми дослідження емоційного інтелекту молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр.* 2011. № 28. 234–239 с.

44. Полєвікова О. Б. Особливості дослідження дитячого словника. *Наука і освіта.* № 8/СІV, листопад. 2011. 109–111 с. ??

45. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.

46. Ревуцька О. В. Виконання лексико-граматичних вправ молодшими школярами з тяжкими порушеннями мовлення на уроках української мови. *Імідж сучасного педагога.* 2007. №4 (73). 47–50 с.

47. Ревуцька О.В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів : монографія. БДПУ: ПП Ткачук О.В. 2007. 180 с.

48. Рібцун Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку. *Навчально-методичний посібник для батьків дітей дошкільного віку з особливими потребами* / за заг. ред. Колупасової А. А. Тернопіль : Мандрівець. 2016. 262–292 с.

49. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посіб. / Ю. В. Рібцун. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. 192 с.

50. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Одеса : 2003. 21с.

51. Савінова Н. В. Критерії та показники сформованості словотворчої компоненти мовленнєвої діяльності у дошкільників із ТПМ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2013. Вип. 23. 212–218 с.

52. Савінова Н.В. Логодіагностика готовності дітей із тяжкими порушеннями мовлення до здійснення базових словотворчих операцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 27. 184–188 с.

53. Сікарчук Н. Д. Дослідження рівня сформованості лексичної складової лінгвістичної компетенції емоційно-оцінної лексики у старших дошкільників з моторною алалією. *Логопедія.* 2012. № 2. 81-84 с.

54. Слободян О. М. Прикметник. Цикл уроків за темами початкового етапу вивчення. *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2004. №29. С. 5–8.

55. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія.* 2003. № 3.

56. Соботович Є. Ф. Онтогенез дитячого мовлення. *Спеціальна педагогіка: Понят.-термінол. слов. АПН України. Ін-т спец. педагогіки, Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка / За ред. В.І. Бондаря.* 2003. 266–267 с.

57. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр.* Київ : Актуальна освіта. 2004. Вип. 1. 7–35 с.

58. Соботович Є.Ф., Трофименко Л.І. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності. *Дефектологія*. 2000. №1. 16–19 с.

59. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 392 с.

60. Ткач О.М. Аналіз передумов розвитку семантичного компоненту мовлення дітьми раннього немовлячого віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць* : Вип. 18 за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2021. 111–125 с. (Фахове видання)

61. Трифонова О. С. Реалізація ідей А. М. Богуш у вихованні звукової культури мовлення в дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2004. № 4. 27–32 с.

62. Трифонова О. С. Методика виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку засобами фольклору : автореф. канд. пед. наук: 13.00.02 . *Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського*. Одеса.1998. 20 с.

63. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільника. *Навчально-метод посіб.* Миколаїв : Видавництво : «Гліон». 2017. 135 с.

64. Трофименко Л. І. Діагностична характеристика лексичного розвитку дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії : Збірник наукових праць* Вип. 1. Київ : Актуальна освіта. 2004. 61–76 с.

65. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Програмно–методичний комплекс*. 2013.108 с.

66. Швалюк Т. М. Методика формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями

мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Вип. 18. 2011. 283–287 с.

67. Шермет М. К. До проблеми формування мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць*. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 28. 248–251 с.

68. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова, [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦ ФЕР-Україна». 2019. 488 с.

69. Clark H.N., Clark E.V. *Psychology of Language*. New York, 1977. 608 p.

70. Steinberg D. D. *An Introduction to Psycholinguistics*. London; New York, 1993. 288 p.

71. Bach. K., Harnish R. M. *Linguistic communication and speech acts*. Cambridge: MIT Press, 1979.

72. Clark, H. H. *Using language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.